

Szirácsik Éva: A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687–1787)

(Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 48.)

Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2005, 271 oldal, 4 kép, 9 térképmelléklet, 13 ábra, táblázatok CD-mellékleten

Az uradalomtörténet-írás nem a legnépszerűbb műfaja történetírásunknak, jól mutatja ezt az a tény is, hogy az utóbbi évek során csak elvétve jelenik meg egy-egy tanulmány, forrásközlés, illetve könyv a témához kapcsolódóan.¹ Az okok feltárása természetesen nem témája eme írásnak, de valószínűleg nagy súllyal esik latba a kutatás és feldolgozás munkaigényessége. Éppen ezért üdvözölhetünk minden ilyen irányú kutatási törekvést. Főként, ha az olyan munkák megszületéséhez vezet, mint amelyet az olvasó Szirácsik Éva könyvével vehet a kezébe.

A könyv a szerző doktori értekezésének kiadása, melyet a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskola Történelem doktori programjának keretében írt, azonos címmel. Azok számára, akik a címből indulnak ki, feltételezve, hogy egy adott időintervallumról szóló gazdaságtörténeti munkát vesznek a kezükbe a szerző több helyen is meglepetéssel fog szolgálni. De az érdeklődő számára ez a meglepetés nem lesz kellemetlen, mivel nemcsak az uradalom 100 évének struktúratörténetét kapja majd, hanem annál időben és mondanivalóban is jóval többet.

A szerző a nagyobb részben Nógrád, kisebb részben Hont vármegyében fekvő divényi uradalom gazdaságának és gazdálkodásának komplex elemzésére törekszik. Ez a szemlélet már megjelenik az előszóban, a vizsgálandó kérdések felvetésénél is: az uradalomban folyó termelés módozatai, a pénz- és természetbeni javaknak és munkaerőnek a felhasználása, valamint a jobbági és földesúri üzemek működési sajátosságai, egymással való kapcsolata.

A könyv hat fejezetre tagolódik,² valamint kiegészül egy hetedik fejezetnek tekinthető összefoglalással. Az első, bevezető fejezet a birtoktörténettel ismerteti meg az olvasót, térképekkel is illusztrálva a változásokat. A hitbizománnyá alakítás után a Zichy család tagjainak kapcsolatát is megismerhetjük az uradalommal, bár a fejezet vége kicsit elnagyolt, az olvasóban a befejezetlenség érzetét kelti.

Több szempontból is fontos a forrásokat tárgyaló fejezet. A szerző nagy felkészültséggel nyúl a forrásaihoz, a forráskritika különböző módszereit alkalmazva

¹ A teljesség igénye nélkül: Kaposi Zoltán: *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. A vrászlói társadalom átalakulásának folyamata*. Budapest–Pécs, 2000; Fülöp Éva [Mária]: *Az uradalomtörténet-írás és az uradalmak korszakváltásai Magyarországon*. *Limes* 55. l. 79–84; Kenyeres István (szerk.): *XVI. századi uradalmi utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére*. Budapest, 2002.

² I. A Zichy földesurak és a divényi uradalom (11–24), II. A divényi uradalom forrásai és feldolgozásuk főbb kérdései (25–37), III. A mezőgazdasági termelés az uradalom területén (38–111), IV. Az uradalom ipari termelése és bányászata (112–139), V. Kereskedelem (140–171), VI. A divényi uradalom gazdálkodása (172–243), Összegzés (244–251).

elemzi, mutatja be és ismerteti azokat és felhasználhatóságuk korlátait. A mű nagy erénye az úrbéri összeírásoknak az eddigieken túlmutató, más szempontokat is figyelembe vevő vizsgálatának bemutatása: „Az úrbéri összeírások megszokott forrásai a gazdaságtörténet-írásnak, mégis az utóbbi forrástípusban rejlő adottságokat kevésbé aknázták ki a parasztcsalád és a parasztgazdaság együttes vizsgálata esetében.” (29.) Továbbá eredményesen beépíti feldolgozásába a kapcsolódó tudományágak (szociológia, etnográfia) módszereit, hazai és külföldi kutatási eredményeit. Munkájában így nem különül el, nem párhuzamosan fut a gazdaság és a társadalom egy-egy jelenségének feltárása és bemutatása. Az uradalom gazdaságtörténetével, gazdálkodásával foglalkozó egyes fejezetek magukba foglalják egyrészt az ott élők saját gazdasági tevékenységeinek feltárását és elemzését, másrészt pedig a fentiekben már felvázolt módon a társadalmi jelenségek vizsgálatát is.

Ennél fogva komplex elemzést nyújt az uradalom gazdálkodásáról, valamint a területén élő parasztcsaládok gazdaságairól. De nem csak a gazdasági struktúra vázát kapjuk, hanem a források egymásra vetítésével, a szerző megvalósítja a divényi uradalom paraszti társadalmának időbeli és strukturális változásainak elemző bemutatását.

Az uradalom népességének statisztikai vizsgálatára a harmadik fejezetben kerül sor.³ Ezzel összefüggésben a házasságkötési életkor és a családtagok korösszetételének⁴ vizsgálatából a házas termékenység korlátozására derül fény 1736–59 között, melyet az adatok összevetése a terület anyakönyveivel szintén megerősített. A 18. század első felére eddig kevésbé jellemzőnek tekinthető tendencia feltárása ugyancsak az egyik értékes eredménye a kutatómunkának. A szerző nemcsak matematikai és statisztikai módszerekkel támasztja alá megállapításait, hanem feltárja az uradalom népességének gazdasági, társadalmi erőforrásait és azok meghatározottságait, valamint bemutatja a jobbágyi társadalom heterogenitását, és az időbeli dinamikus változás vizsgálatát helyezi előtérbe.⁵

A szerző nagyon jó érzékkel használja fel és építi be a szakirodalom eredményeit munkájába, ezzel a divényi uradalmat időben és térben is elhelyezi egy nagyobb összefüggésrendszerbe, rávilágítva az egyedi fejlődési tendenciákra és ezek okaira. Igaz ez szinte minden tárgyalt kérdésre, de leginkább kézzel fogható ez az ipari termelést bemutató és az azt követő, a kereskedelmet tárgyaló fejezet kapcsán. Az előbbiben az uradalom területén mezőgazdaságból élők iparból való részesedésén túl, sok ismeretet kapunk a helyi társadalmon belül az iparos népesség arányának változásáról, valamint az uradalom területén található mezővárosokat jellemző urbanizációs folyamatok meglétéről vagy hiányáról. A kereskedelem vizsgálatánál a piaci lehetőségek minőségi elemzését adja (V. fejezet). A piackörzetek bemutatásához melléklet is készült (7. térkép), ami nyomtatásban kicsit

³ III.1.b. A divényi uradalom mezőgazdasági termelői (43–50).

⁴ Természetesen a források jellegéből adódóan csak a férfi lakosságra vonatkozó adatok ismertek.

⁵ Például a nagycsaládok felbomlásának okait tárja fel, szemlélteti és hozza közel az olvasóhoz a Flaska család, vagy a Krajcsov család gazdálkodásának bemutatása 1736 és 1759 között. (80.)

nehezen értelmezhető a színhasználat miatt,⁶ de a CD mellékletben ez a térkép is megtalálható a fenti hátrány nélkül.

Ezeknél a fejezeteknél tűnik ki a szerző arányérzéke a legkézzelfoghatóbban. Nem zsúfolja tele a főszöveget a szükségesnél több adattal. Az egyes termények és termékek értékesítésére és beszerzésére vonatkozó adatokat a lábjegyzetek tartalmazzák illetve a teljes adatbázis, táblázatokba foglalva megtalálható a CD-n. Ez utóbbi kicsit nehezíti a könyv olvasását, hiszen ezek a táblázatba foglalt kimutatások kimaradtak a nyomtatásból, másfelől viszont érthető, hiszen jócskán megnövelték volna a könyv terjedelmét.

Az utolsó fejezetben a szerző a jövedelmek felhasználásával kapcsolatban ismerteti és összehasonlítja a divényi uradalom és más, a korszakban ismert uradalmak központi irányítását és tisztviselő gárdáját. Sajnos a tartalmi mondanivalót kevésbé szerencsésen megszerkesztett táblázatokban sikerült megjeleníteni, leginkább igaz ez a központi tisztviselőket szerepeltető két táblázatra (195).

A könyv fejezetei arányosan szerkesztettek, átgondoltan épülnek egymásra. A mondanivaló kiforrott, letisztult, a szöveg világosan megfogalmazott. A főszöveg vastag betűvel szedett kiemeléseit helyénvalónak éreztük, de az aláhúzott kiemelések oka és funkciója nem mindig volt egyértelmű a számunkra, néhányszor inkább zavarólag hatott. A könyv mellékleteként megjelentetett CD-ROM, mint már utaltunk rá, a könyvben szereplő teljes képanyagot, összes ábrát és térképet tartalmazza, kiegészítve a szerző által felhasznált teljes körű táblázatokba foglalt adatbázissal.

A munka legnagyobb jelentőségének azt a sokoldalú látásmódot tekinthetjük, mellyel a szerző a divényi uradalom gazdálkodásának 100 évét mutatja be, sikeresen felhasználva a korábbi kutatási eredményeket, és azokat ötvözve saját vizsgálódásaival. Úgy érezzük, hogy jelentős és előre mutató tanulmány született a témában, melynek eredményei remélhetően beépülnek a jövő kutatásaiba.

Kovács Adrienn

⁶ Itt elsősorban az értékesítés határán belüli területre gondolunk.